

בין חכם לחכם
הרב מואיז נבון

רב יצחק הוטנר [1906-1980] פחד יצחק, חנוכה ד

ה. ... **חכמת הטבע** היא בוודאי חכמת החוקים של רצון השם שנתגלו לנו **בעשרה מאמרות**, אבל מכיוון שחכמה זו איננה [אלא] חכמת רצון השם שנתגלה לנו על ידי **מתן הכרח** [ז"א: חוקי הטבע הדטרמיניסטיים] הרי היא חכמה **חיצונית** לגבי חכמת התורה אשר היא חכמת רצון השם שנתגלה לנו [בעשרת הדברות] על ידי מתן חרות [ז"א: חוקי התורה הניתנים לבחירה]. זה הוא מובנו של העניין אשר בלשון חכמים קרואים הם כל החכמות מלבד חכמת התורה חכמות חיצוניות. ... ו. וזה הוא המהלך להסביר לעצמנו את דבריו של המהר"ל כי **היונים מתנגדים הם לישראל דווקא מצד כוח החכמה המיוחד ליון**. כלומר מפאת ריבוי דביקות נפשם של יונים **בחכמת הטבע** אשר זה הוא עיקר ענינה של חכמת יון, נשתלטה בהם האספקלריא של ההכרח [ז"א: חוקי הטבע הדטרמיניסטיים], והרי אספקלריא זו מפקעת היא מידי שרשיה של תורה, שכל עצמה אינה מתקיימת אלא מתוך מתן **חרות** דווקא. וכאן אנו מגיעים להאופי המיוחד שיש לה **בהתנגדותה** של יון לישראל כי דווקא מפני ש"הזה לעומת זה" של **יון כלפי ישראל הוא בכוח החכמה** וחכמה הרי היא התעסקות בחקירת רצון השם, ...

~ חשיבות חכמת הטבע ~

רמב"ם [1135-1204] ספר מורה הנבוכים חלק א פרק לד

אי אפשר אם כן בהכרח, למי שירצה השלמות האנושי, מבלתי התלמד תחלה במלאכת ההגיון ואחר כך בלימודיות [מתמטיקה] על הסדר, ואחר כך בטבעיות [מדעי הטבע], ואחר כך באלהיות [מטפיזיקה].

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ב

הלכה א - האל הנכבד והנורא הזה מצוה (1) לאהבו (2) וליראה אותו שנאמר "ואהבת את ה' אלהיך", ונאמר "את ה' אלהיך תירא".

הלכה ב - והיאך היא הדרך לאהבתו ויראתו, (1) בשעה שיתבונן האדם במעשיו [של ה'] וברואי הנפלאים הגדולים ויראה מהו חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב ומשבח ומפאר ומתאוה תאוה גדולה לידע השם הגדול כמו שאמר דוד "צמאה נפשי לאלהים לאל חי." (2) **וכשמחשב בדברים האלו עצמן מיד הוא נרתע לאחוריו ויפחד ויודע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה עומדת בדעת קלה מעוטה לפני תמים דעות**, כמו שאמר דוד "כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך מה אנוש כי תזכרנו", ולפי הדברים האלו אני מבאר כללים גדולים **ממעשה רבון העולמים** כדי שיהיו פתח למבין לאהוב את השם, כמו שאמרו חכמים בענין אהבה שמתוך כך אתה מכיר את מי שאמר "והיה העולם".

שו"ת הרמ"א [1530-1572] סימן ז

... אבל לא אסרו ללמוד דברי החכמים וחקירתם במהות המציאות וטבעיהן כי אדרבה על ידי זה נודע גדולתו של יוצר בראשית יתברך...

המהר"ל [1512-1609]

...על האדם ללמוד כל דבר שיגרום לו להבין את טיבעו של העולם. האדם מחויב לכך, כי הכל עבודת ה'. האדם צריך להבין את הכל, וע"י כך להכיר את בוראו.

ר' ישראל משקלוב, הקדמה לפאת השלחן, ד"ה ומצידה ביאור

כה אמר [הגר"א – 1720-1797] כל החכמות נצרכים לתורתנו הק' וכלולים בה, ... והזכירם: חכמת אלגעברע, ומשולשים והנדסה, וחכמת מוסיקא. ...

ר' ברוך משקלוב, מבוא לספר אוקלידס (שתורגם לעברית לפי בקשת הגר"א)

כפי מה שיחסר לאדם ידיעות משארי החכמות, לעומת זה יחסר לו מאה ידות בחכמת התורה, כי התורה והחכמה נצמדים יחד.

~ ברכות ~

תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נח עמוד א

תנו רבנן: הרואה חכמי ישראל אומר ברוך **שחלק** מחכמתו ליראיו, חכמי אומות העולם - אומר ברוך **שנתן** מחכמתו לבשר ודם.

רמב"ם הלכות ברכות פרק י הלכה יא - הרואה מחכמי אומות העולם אומר ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם **שנתן** מחכמתו לבשר ודם, חכמי ישראל מברך **שנתן** מחכמתו ליראיו,

בית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף נח עמוד א - הרואה חכמי ישראל אומר ברוך **שחלק** מחכמתו ליראיו חכמי אומות העולם אומר ברוך **שחלק** מחכמתו לבשר ודם

שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז

סעיף ו

הרואה חכמי ישראל, אומר: בא"י אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראיו.

בית יוסף אורח חיים סימן רכז - הטעם שבחכמי ישראל אומר שחלק ובחכמי אומות העולם אומר שנתן נראה שהוא מפני שנפשות ישראל חצובות מתחת כסא הכבוד הרי הם כחלק מהשם [וזה ללא הבדל בין דתי לחילוני – מ.נבון] אבל נפשות אומות העולם רחוקים ממנו יתברך והם כמי שנותן מתנה מנכסיו שאינם חלק ממנו ... ובישראל כתיב (דברים לב ט) כי חלק יי עמו ולפי זכותם מתרבה ומתמעט ע"כ [ז"א החלק מראה על חיבור ולא על התוכן – מ.נבון]:

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז סעיף ו

ד שחלק - שישראל הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אומר שחלק:

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז סעיף ו

(ט) שחלק - שעם ד' הם חלק אלוה ודבקים בו לכן אמר שחלק משא"כ לקמיה בס"ז:

ט"ז על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז סעיף ו

(א) שחלק מחכמתו. - הא דקתני בישראל שחלק ובאומות שנתן ראיתי תי רבים ונ"ל עיקר דבישראל יש טעם לפי שהם דבקים בו ית' וכל שאתה אומר "חלק" צריך אתה לדעת ממני נחלק נמצא שיש יחוס לחלק אחר מי שנתחלק ממנו משא"כ באומות שאין להם יחוס אחרי הנותן כמו כל מתנות דלית בה אחריו' על הנותן אלא מה שזכה זכה ותו לא וע"כ אמר הכתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות פירש"י שם טומאה מסר להם הוא ג"כ על הכוונה שהזכרתי שאחר שנתן להם מתנה זו שוב אין דביקות בנותן:

מהרש"א (1555-1632) חידושי אגדות מסכת ברכות דף נח עמוד א

ברוך שחלק מחכמתו כו'. לגבי חכמי ישראל אמר שחלק מחכמתו לפי שהם חבל נחלתו וחלקו כאילו הוא חולק עמהם חכמתו שהיא חכמת התורה וקראם ליראיו ע"פ מ"ש כל שיראת חטאי קודמת לחכמתו חכמתו מותקיימת ...

ב"ח (1561-1640) אורח חיים סימן רכז

ד הרואה חכמי ישראל וכו'. הטעם שבחכמי ישראל אומר שחלק ובחכמי אומות העולם ברוך שנתן כתב בית יוסף שני טעמים עוד נראה קרוב לומר שבישראל חלק להם מחכמתו חלק ממש מהכל היא חכמת תורתו שחלק להם פה אל פה ופנים בפנים דיבר ה' עמנו ... דאילו לחכמי אומות העולם לא נתן להם אלא חכמה אנושית במה שהם חכמים מחכמת העולם אבל לא חלק להם מחכמת עצמותו היא חכמת התורה שהיא כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא וכולה דעת ותבונה שבה נברא העולם כד"א (משלי ג יט כ) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה בדעתו תהומות נבקעו ...

הרב יעקב אריאל "המדען הדתי בדור הבא"

עפ"י [המהר"ל 1512-1609] האמור בנתיבות - נתיב התורה פי"ד [דף נ"ז]: ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה ... למה הדבר דומה? למלך שבא בנו מביה"ס, מצא תמחוי לפני אביו. נטל אביו חתיכה אחת ונתנה לו. מה עשה בנו? אמר לו איני מבקש אלא מזה שבתוך פיך ... המדע נחשב לתמחוי שלפני המלך, התורה למה שבתוך פיו של המלך. הבחנה זו קיימת גם בין הברכות. על חכמי אוה"ע הוא אומר: ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם. ואילו על חכמי ישראל הוא אומר ברוך שחלק מחכמתו ליראיו. בלימוד התורה אדם נעשה חלק כביכול מחכמתו של ה'. מה שאין כן בלימוד המדעים שאינם חכמתו העצמית של ה'.

חיי אדם (1740-1820) חלק א כלל סג סעיף ח - הרואה חכם גדול בתורה מישראל, מברך ...

ערוך השולחן (1821-1908) או"ח רכ"ד - הרואה חכם מחכמי ישראל שגדול בתורה מברך ...

סעיף ז

הרואה חכמי אומות העולם עובדי כוכבים שחכמים בחכמות העולם, אומר: בא"י אמ"ה שנתן מחכמתו לבשר ודם.

מגן אברהם על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז סעיף ז

ה (ה) בחכמו' העולם - ואם אינן חכמים אלא בדתם אינו מברך עליהם. ...

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז סעיף ז

(ו) בחכמות העולם - היינו בהשבע חכמות [לפי ר' בחיי על אבות: ההגיון, המספר, המדות, הטבע, התכונה, הניגון, האלקות] לאפוקי אם הם חכמים בדתם ע"ז אינו מברך כלל:

תשובות והנהגות כרך ד סימן קצ"ז

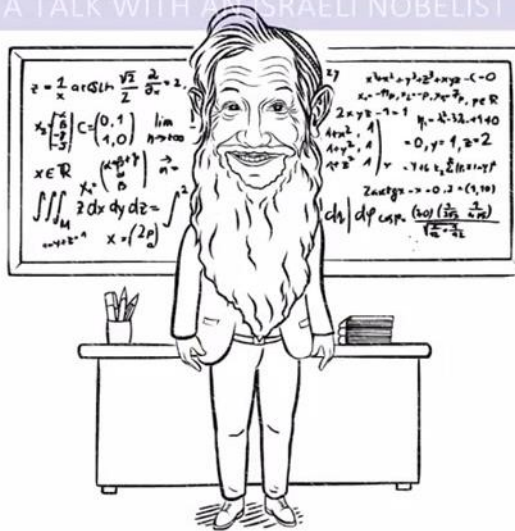
ובשם מ"י הגרי"ז מבריסק [1886-1959] מוסרים שאפילו חכם באומות העולם לא מברכים עליו ברוך שנתן מחכמתו לבריותיו, אלא אם כן הוא מקיים שבע מצוות ומאמין בייחוד השם, שבלי זה בהא גופא שאינו מקיים מוכח שאינו חכם והיאך נברך עליו על חכמתו.

~ מסקנות ~

יהודי / גוי	חכמתו בדת / במדע	אמונתו דתי / חילוני	ברכה	סיבה
יהודי	בדת	דתי	חלק ליראיו	ש"ע וכו'
יהודי	בדת	חילוני	אין	ט"ז, מהרש"א
יהודי	במדע	דתי	????????	
יהודי	במדע	חילוני	אין	ט"ז
גוי	בדת	דתי	אין	מ"א, מ"ב
גוי	בדת	חילוני	אין	מ"א, מ"ב
גוי	במדע	דתי - מאמין ב7 מצות	נתן מחכמתו	גרי"ז
גוי	במדע	חילוני - אינו מאמין ב7 מצות	אין	גרי"ז
			נתן מחכמתו	ט"ז [משמע]

~ תעלומת אומן ~

A TALK WITH AN ISRAELI NOBELIST

רב יצחק הוטנר [1906-1980] פחד יצחק, חנוכה ט

ב. הרוואה חכם מחכמי ישראל מברך "ברוך שחלק מחכמתו ליראיו", ורואה חכם מחכמי האומות מברך "ברוך שנתן מחכמתו לבשר ודם." ממטבע ברכות הללו נראה להדיא כי ההבדל בין שתי הברכות בסוג החכמה. כי על חכם בחכמת התורה שייך לומר "שחלק", ועל חכם בחכמת הטבע שייך לומר "שנתן". "אלא שבברייתא ניתוסף עוד תנאי, דחכם בחכמת התורה יהיה מישראל, והחכם בחכמת הטבע יהיה מאומות העולם. והנה מציאותה של חכמת התורה אצל אחד מאומות העולם אינה נכנסת בחשבון כלל. ופשוט הוא שאין מציאות זו מחייבת כלום. דמורשה קהלת יעקב כתיב. אבל לעומת זאת, למדנו מכאן חידוש גדול לאידך גיסא, דאם אחד מישראל הוא חכם בחכמת הטבע, אין מציאותו מחייבת כלום. ואין כאן מקום לברכה כל עיקר. ואף על פי וכחכמת הטבע מצד עצמה מחייבת היא בברכה, מכל מקום אם בעליה של חכמה זו, הרי הם מישראל, הרי הבעלים מפקיעים את ענין הברכה מחכמתם....

ו. ... המדוברת באות ב'. אף על פי שהופעת חכמת הטבע מחייבת היא בברכה את הנפגש עמה, מכל מקום אם בעליה של חכמה זו הוא אחד מישראל הרי בעליה של החכמה מפקיע את חכמתו מידי ברכה. והנה הם הגורמים הפנימיים של הפקעה זו ונגקוט דוגמא בידינו בברכת הבשמים שנתקנה על הריח השוב ישנה הגבלה. אין מברכים ברכת הריח אלא אם כן היו הבשמים מיוחדים ועומדים לשם הנאת תריח. אם אין הבשמים מיוחדים להנאת הריח, אין מברכים עליהם אפילו אם למעשה נמצא בהם הריח הטוב. הרגשת הריח אינה מחייבת בברכה אלא אם כן עולה הוא הריח ממקור המיוחד לו. לא הריח הטוב מחייב את הברכה, אלא היחוד לאותו ריח. ריח טוב העולה ממקור שאינו מיוחד לו, הרי זה בבחינת טפל. וברכה טעונה עיקר. ואין הטפל כדאי לברכה. והוא הדן והיא המדה בהופעת החכמה. שכלו של אדם מישראל מיוחד הוא לחכמת היצירה של המציאות החדשה. ואם מן השכל הזה עולת היא של חכמת החקירה של המציאות הקיימת, הרי זה הופעת החכמה במקום שאינו מיוחד לה. וממילא מציאותה במקום הזה אינה בציור של עיקר, אלא בציור של טפל. וכלל הוא בידנו: אין הטפל כדאי לברכה! ...

שו"ת משנה הלכות [רב מנשה קליין, 2011-1924] חלק טו סימן עה
 ... פשוט דלא תקנו לישראל שתי מיני ברכות וכשלא למד תורה מברכין כמו על גוי, ולא כן אלא **לישראל תקנו** ברכת שחלק מחכמתו ליראיו לפי שישראל יש להם חלק אלוך ממעל עיין ט"ז ומג"א, ועיין תוס' ע"ז דף ה' ע"א ד"ה אין בן דוד ואומר הר"ר אלחנן דנשמות של ישראל ושל עו"כ אינן בגוף אחד והיינו נשמת ישראל שהוא חלק אלוך ממעל שנפח בישראל וכמו שאמר שלמה המלך ע"ה נר ה' נשמת אדם והוא חלק ממנו **ומעצמותו**, ...
 וממילא ספיקתו שכתב ואם נחליט דצריכים לברך על ישראל שגדול בחכמת העולם איזה ברכה מברכים שחלק מחכמתו ליראיו או שנתן מחכמתו לב"ו, כבר נפשטה דעל ישראל שאין לו חכמת התורה רק חכמת העולם חכמת הגוים **אפילו שבע חכמות כולם אין מברכין עליו כלל**, ויהפוך ה' את הברכה לקללה ודי שאין מקללין אותו על שהחליף חכמת לימוד התורה בחכמת הגוים, ובזמן שלמד חכמת העולם הרי עבר בכל שעה ורגע שהי' חייב ללמוד חכמת התורה שמחויב בה מדין להגות יומם ולילה. גם מעיקר הברכה שנתקנה על שנתן מחכמתו לב"ו האמור אצל חכם מחכמי אוה"ע או שחלק מחכמתו ליראיו האמור אצל ישראל החכם בתורה, כי בחכמת התורה שייך לשון חלק שנתן לו הקדוש ברוך הוא חלק מחכמתו משא"כ גבי ונתן כיון שאינו חלק מחכמתו, ולא שהוא חכם ונוסח הברכה יעיד שכן הוא אמיתות הדבר. עיין שבת (כ"ג ע"א) שדייק הדלקה עושה מצוה ועוד מדקא מברכין אקב"ו להדליק. ויפה דייק ממעדני יום טוב על הרא"ש ברכות דף נ"ח שמברכים שחלק על מופלג בתורה ולא על גדול בחכמת העולם, ורק הלומדו תורה מביאו לחיי עוה"ב, ובגמ' אביו שלמדו אומנות ורבו לומדו תורה אבידתו רבו אבידת רבו קודמת וזה פשוט, ויש להאריך אלא שאין הז"ג. ...

רב אבינר, נר למאה, חלק ב, י"ט

שאלה: ראיתי בשו"ת "ודרשת וחקרת" של הג"ר יהודה גרוסמן (חי"ג ס' כז) ששמוע שמע הגר"י הוטנר בפחד יצחק כתב שפשיטא ליה שלא היו מברכים על איינשטיין כי בושה הוא ליהודי להיות חכם בשאר חכמות ולא בחכמת התורה. מה דעת הרב?
תשובה: זה חידוש.

רב יעקב קמינצקי [1891-1986] – פסק שהועבר בעל פה
 [על יהודי החכם בשאר החוכמות מברך "נתן מחכמתו לבו"ד"]

R. Jonathan Sacks - Jewish Identity: The Concept of a Chosen People

"Chochma is universal knowledge accessible to everyone. We make a blessing over a secular scientist - the same blessing whether he is a Jew or non-Jew, religious or secular - because what that scientist, he or she, represents is chochma, the knowledge that is universal."

רב שמעון סופר [1850-1944], התעוררות תשובה

שאלה היאך מברכים על ישראל שחכם בשאר חכמות ולא בחכמת התורה אם "חלק מחכמתו" או "שנתן מחכמתו" ... נלע"ד לפי עיקרי הטעמים בדבר שמברכים על חכם ישראל שחלק הובאו בב"י (או"ח סי רכ"ד) לפי שישראל חלק אלקי ממעל לפ"ז אין חילוק אם חכם בחכמת התורה או בשאר חכמות. ולפי טעם של הלבוש שתורם איננה רק חלק לכן מברכין "שחלק" משא"כ בשאר חכמות המה מחוכמים בת לגמרי שיוורדים לסוף החכמה ראוי לברך על ישראל שחכם בשאר חכמות "שנתן", ולטעם שישראל יש לו החכמה לפי זכותו משא"כ בשאר בבי אדם ראוי ג"כ לברך "שחלק", בישראל שחכם בשאר חכמות וכיון שלשני טעמים צריך לברך "שחלק" יש לברך "שחלק" כי גם לפי טעם שבשאר חכמות המה מחוכמי לגמרי לא כל אחד ירד לסוף חכמה ואיננו גם כן רק חלק ...

הרב אליעזר מלמד

נשאלת השאלה מה צריך לברך כשרואים חכם יהודי שאינו מצטיין בחכמת התורה, אולם בחכמות חיצוניות גילה גאונות. ... האם ההבדל שבין הברכה על חכם יהודי לגוי נובע **מההבדל היסודי בין עם ישראל, שנקראים בנים לה', לבין שאר אומות העולם**, ואזי גם על חכם יהודי בחכמות הטבע יברכו "שחלק מחכמתו ליראיו" (התעוררות תשובה א, ס; אהלך באמיתך יד, א). או שההבדל בברכות נובע **מההבדל שבין חכמת התורה לחכמות חיצוניות**, ולפי זה על חכם יהודי בחכמות הטבע יברכו "שנתן מחכמתו לבשר ודם" (גדולת אלישע רכד, ח). למעשה מאחר שבשני הנסחים יוצאים ידי חובה, רשאי המברך להחליט באיזה נוסח יברך.

יהודי / גוי	חכמתו בדת / במדע	אמונתו דתי / חילוני	ברכה	סיבה
יהודי	במדע	דתי	אין	פחד יצחק, משנה הלכות
			נתן מחכמתו	ר' יעקב קמינצקי, ר' סאקס
			חלק ליראיו	התעוררות תשובה
			נתן או חלק	הרב אליעזר מלמד

~ בזמן הזה ~

חיי אדם (1740-1820) חלק א כלל סג סעיף ח
הרואה חכם גדול בתורה מישראל, ... (אף על גב דבזמן הזה אין לנו דין תלמיד חכם, מכל מקום לענין זה אף בזמן הזה מי שהוא מופלג בתורה מברך עליו ברכה זו, וכן מוכח בטור שכי' על ברכת חכם הרזים דאין לנו מי שראוי לזה בזמן הזה. מוכח דברכת שחלק מחכמתו שייך אף בזמן הזה, וכ"מ מש"ע שכתבו):

ערוך השולחן (1821-1908) אורח חיים הלכות ברכת הפירות סימן רכז
הרואה חכם מחכמי ישראל שגדול בתורה מברך ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם שחלק מחכמתו ליראינו כי חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו והרואה חכם מחכמיהם הגדול בשארי חכמות מברך ברוך וכי' שנתן מחכמתו לבשר ודם וכמה שיעור גדלו בתורה או בשארי חכמות לא נתבאר ולכן נמנעים עתה מברכה זו

שו"ת ציץ אליעזר חלק יד סימן לו
מכל הלין שנתבאר נראה דלא טב למיעבד הכי לברך בזמנינו ברכה זו, ולכל היותר יכול לברכה בלי שם ומלכות, דלברך בשו"מ = בשם ומלכות = יש לחוש לברכה לבטלה.

שו"ת יחוה דעת חלק ד סימן טז
בסיכום: הרואה חכם גדול מחכמי ישראל, המופלג בתורה ובחכמה וביראת ה', ומורה הוראות בישראל, אף בזמן הזה **יש לברך** עליו בשם ומלכות ברכת שחלק מחכמתו ליראיו.

שו"ת שבט הלוי חלק י סימן יג
בס' ערוך השולחן או"ח סי' רכ"ד כי בענין זה, היות שאין לנו יודעים כמה חכמה צריך כדי לברך עליו שחלק חכמתו ליראיו ע"כ נהגו שלא לברך ברכה זו כלל, איברא סתימת השו"ע והפוסקים שכולם העתיקו ההלכה לברך ולא גדרו לנו משמע **ודאי דשייך גם בזמן הזה**, וכנראה הגדר הוא, שמקובל מבני הדור ומנוסה שחכמתו היא **חכמת תורה** אמיתית ולומד בה לשמה, ונהירנא שכאשר בא גאון הגאונים מהר"י רוזן זצ"ל בעל צפנת פענח לוי"ע יצ"ו ברכו עליו ברכה זו, ובב"ח או"ח סי' רכ"ד משמע קצת שצריך שיהי' בקי בנגלה וגם בנסתר כי זה חכמתו חכמת ה' ידיעת שמותיו וכי', יעש"ה.